

אתר חדש של הצמח האדום ורד צידוני בפלשת

גדי פולק, מערכת "כלנית" - gadpollak@gmail.com

עופר הוכברג, גבעת ברנר - Ofer_h@gbrener.org.il

פתיח: אתר חדש בו גדל **ורד צידוני** *Rosa phoenicia* שהוא צמח "אדום" הנמצא בסכנת הכחדה, התגלה בברכת חורף עונתית ליד עיינות שבפלשת. בפעם האחרונה נצפה הצמח בגלילת פלשת באתר יחיד בקרבת נחל שורק ב-1977 ומאז לא דווח עוד מגלילה זו. באתר גדלים כשבעה שיחים הפורחים באפריל. יתכן כי זו אוכלוסייה חדשה שהתבססה על ידי הפצת זרעים ארוכת-טווח על ידי צפורים אוכלות פירות, או שזו אוכלוסייה וותיקה באתר שלא זכה לתשומת לב מספקת בעבר. פרטים על האתר ועל השיחים במקום מובאים ברשימה, משמעות הגילוי נדונה מנקודת המבט של שמירת טבע.

ורד צידוני *Rosa phoenicia* (ורדיים) הוא צמח "אדום" הנמצא בסכנת הכחדה בישראל, הגדל בגדות נחלים וביצות. הצמח גדל בכמה עשרות אתרים, רובם ככולם בגלילות הצפוניות של ישראל. בספר האדום ניתן למיין זה מספר אדום 4.2 ודרגת סיכון לפי IUCN "בסכנה" Endangered (שמידע ופולק, 2007). בספר האדום מצוין לצמח זה אתר יחיד בגלילת פלשת בסביבות פלמחים, שממנו דווח ב-1977. באתר זה נצפה הצמח ע"י יוסי ספיר ועופר הוכברג בתעלת נביעות החוצה את פשט ביצת השורק ממערב למזרח מצפון לכביש לפלמחים. הימצאותו של **ורד צידוני** בפלשת נתונה גם במגדיר לצמחי בר בארץ-ישראל (פינברון ודנין, 1991) אך באטלס התפוצה של צמחי הפלורה פלשתינה הוא אינו מצוין כלל מגלילה זו (Danin, 2004). באתר צמחיית ישראל ברשת (<http://flora.org.il>) הוא מצוין כנדיר בפלשת. ככל הידוע, הצמח לא נצפה מאז 1977 בסביבות נחל שורק ולא דווח מעולם על אתר אחר בגלילת פלשת. יתכן שהאתר שהתגלה מסמן לורד צידוני גבול תפוצה דרומי עולמי.

ורד צידוני הוא שיח גבוה הנבדל בכמה סימנים מ**ורד הכלב** שהוא מין נוסף של ורד הגדל בארץ-ישראל המערבית. הפרחים של **ורד צידוני** לבנים (תמונה 1) ומזכירים מאד פרחים של לוטם מרווני, בעוד שפרחי **ורד הכלב** צבעם ורוד בהיר. הפרי של **ורד צידוני** הוא אדום בהיר והפרי של **ורד הכלב** הוא אדום כהה. שני המינים נבדלים בבית הגידול: **ורד הכלב** הוא שיח של חורש לח, בעיקר בצפון הארץ ואילו תפוצתו של **ורד צידוני** מוגבלת לבתי

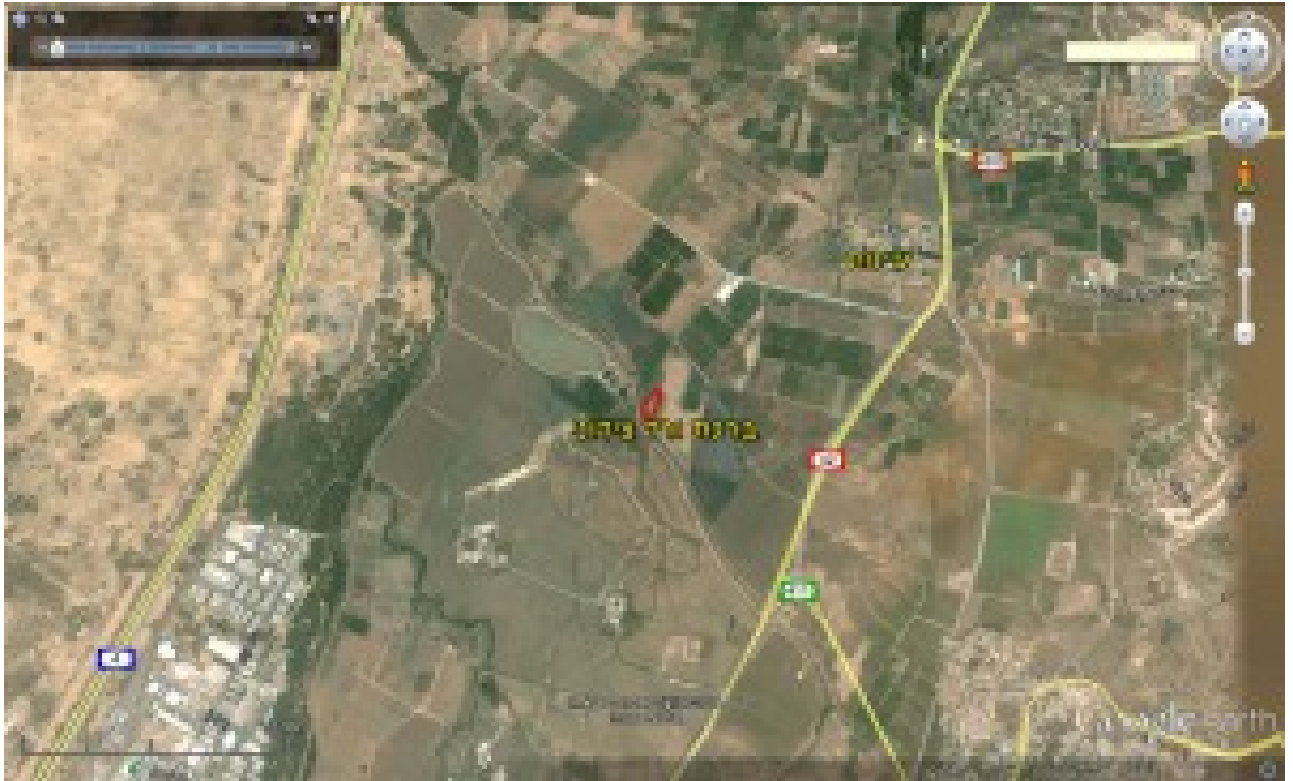
גידול הקשורים למקווי מים. תיאור מלא של **ורד צידוני** ושל היבטי שמירת הטבע שלו מצוי בכרך א' של הספר האדום (שמידע ופולק, 2007).

עופר הוכברג ואורי מורן גילו ב-2013 אוכלוסיה קטנה בת 7 שיחים בברכה עונתית קטנה המצויה מדרום מערב למוסד עיינות (נ.צ. מזרח $27.65^{\circ}34'45''$ / צפון $25.29^{\circ}31'54''$) (מפה 1). הברכה צמודה לתוואי נחל גמליאל המתנקז לנחל שורק. הברכה כונתה בשם זמני "ברכת ורד צידוני".

ברכה זו מכילה בחורף מים שמקורם כנראה ממימי נביעות קטנות, ממילוי של מי גשם וממי ניקוז משטחי החקלאות שמסביבה. בעת השיא של ההצפה החורפית מגיע שטחה של הברכה ל-4.5 דונם, אך שטח זה מכוסה במים רק שבוע-שבועיים. גודל השטח המוצף היציב הוא כ-3/4 דונם. בסיור שערכנו ב-22.4.2014 יחד עם יעקב שקולניק וישי שמידוב, עדיין עמדו מים במרכז הברכה, אך חלקיה ההיקפיים היו בוציים (תמונה 2).

תמונה 1. פרחים של ורד צידוני. צילם: גדי פולק

מפה 1. מיקום ברכת ורד צידוני מדרום מערב לעיינות (Google Earth)

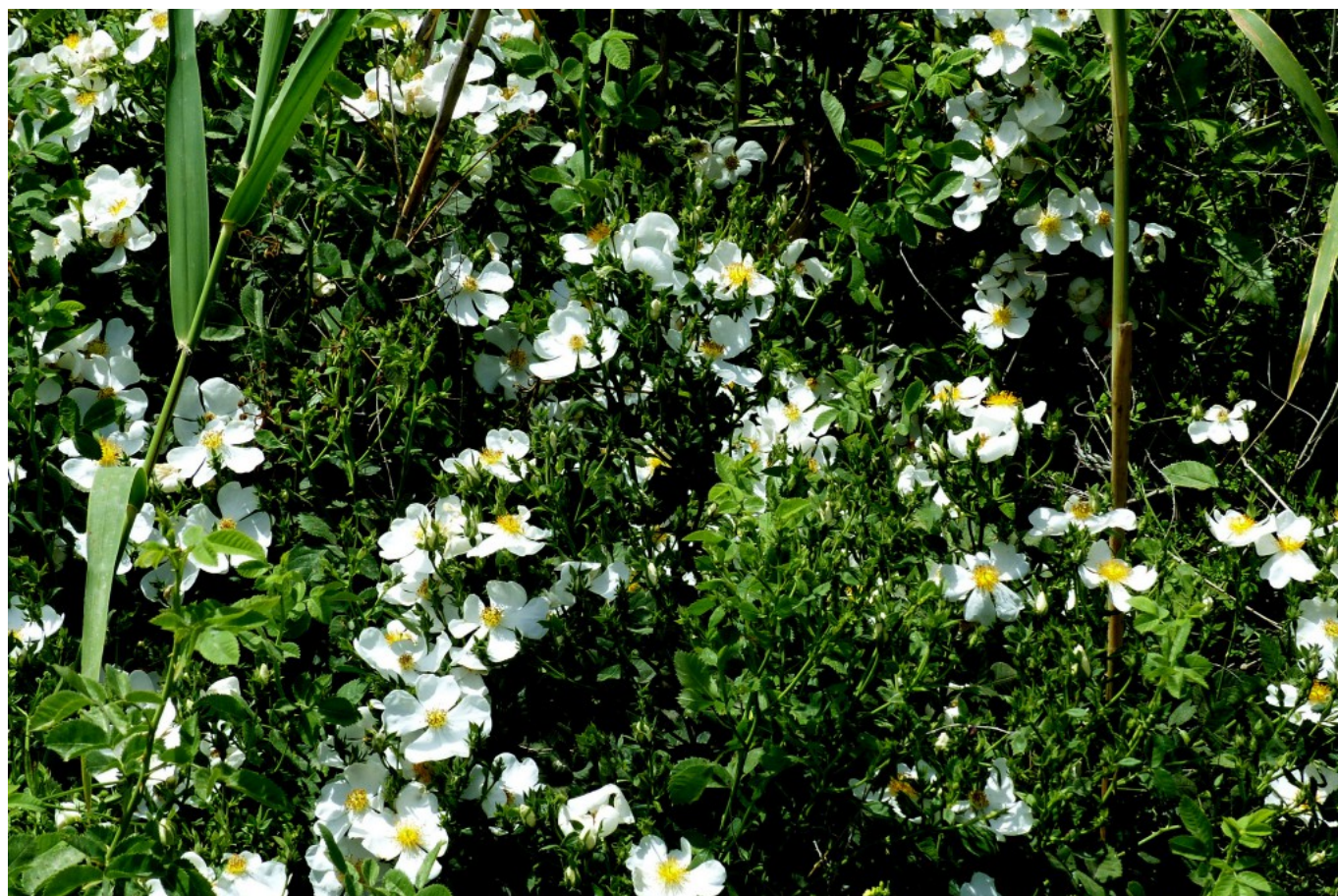

תמונה 2. ברכת ורד צידוני. צילם: ישי שמידוב

בברכה ובסביבתה נרשמו בעת הביקור 43 מיני צמחים ובתוכם כמה צמחים מובהקים של בתי גידול לחים כמו **שנית מתפתלת, חומעה מסולסלת, אספרג ארץ-ישראלי, דמסון**

כוכבני, בקית הביצות, אשבל הביצה, גומא ארוך, גומא צפוף, ורוניקת המים, שנית קטנת-עלים ואחרים. שיחי **הורד הצידוני** גדלים בשוליים הצפון-מזרחיים של הברכה בואדין קטן המתנקז לנחל גמליאל בתוך סבך של **פטל קדוש וקנה מצוי**, ובלטו בפריחה שופעת בעת הביקור (תמונה 3).

בשתי השנים שבהן נצפו שיחים אלה בפריחה זה היה תמיד באפריל, וזאת בניגוד לנתונים בכל המקורות שלפיהם הפריחה חלה בחודשי מאי-יולי. כאשר הצמחים התגלו לראשונה הם היו מכוסים בסבך של צמחים אחרים מתחרים כמו **פטל קדוש, אספרג ארץ-ישראלי וחרדל לבן** וכתוצאה מכך הפריחה הייתה אז דלה ולא בולטת. פעולות עישוב וגיזום שנעשו ליד השיחים בעונת התצפית השנייה בחודש מארס, אפשרו כנראה את הפריחה השופעת שנצפתה באביב 2014. אין מידע על דרכי ההאבקה ועל מאביקים ולא נצפו ביקורים של דבורים וחיפושיות. עם זאת, ניתן היה להבחין בביקורים של 3 מינים שונים של זבובי רחף בכל חלקי הפרח שאף הזדווגו במרכז הפרחים. בשתי עונות התצפית לא הבשילו פירות על אף אחד מהשיחים. עובדה זו מרמזת על אפשרות שכל הפרטים במקום זהים מבחינה גנטית והתרבו בריבוי וגטטיבי מצמח מוצא אחד. ייתכן שעקב אי התאם עצמי לא מתרחשת הפריה ולא נוצרים פירות. הביולוגיה של הרבייה נותרת אפוא עדיין לא פתורה ומצפה למחקר הולם.

תמונה 3. שיחי ורד צידוני בפריחה (22.4.2014). צילם: ישי שמידוב

משמעות הגילוי לשמירת הטבע

ברכת הורד הצידוני, מדרום מערב לעיינות, היא האתר הדרומי ביותר בארץ שבו גדל **ורד צידוני**, וקיים קיטוע של למעלה מ-60 קילומטרים בינו לבין האתרים בהם גדל הצמח בצפון השרון ורמת מנשה. לכן נשאלת השאלה אם זהו אתר שבו התבססה אוכלוסיה חדשה או שזהו גילוי מחדש של אתר קיים שלא היה מוכר? ייסוד אוכלוסיה חדשה באתר מתאים יכולה לקרות על ידי הפצת זרעים למרחק על ידי עופות שכן הפירות של **ורד צידוני** הם עסיסיים ונאכלים על ידי ציפורים. עם זאת, אין שום מידע על המקור האפשרי של ההפצה. מצד שני ייתכן שזו אוכלוסיה ותיקה הגדלה במקום שנים רבות והתגלתה רק ב-2013. מידע על גילם של הצמחים באוכלוסיה זו היה עשוי לסייע בתשובה אבל הוא אינו ידוע. שאלה אחרת היא האם הברכה עצמה היא חדשה והתאכלסה בצמחי מים בהפצה ארוכת טווח מבתי גידול לחים אחרים באזור, או שזו ברכה ותיקה שלא משכה תשומת לב בעבר? סקרי שטח מדוקדקים עשויים לגלות עוד אתרים בהם גדלים צמחים נדירים ובסכנת הכחדה. כאשר מתגלים אתרי גידול נוספים לכאורה משתפר מעמדם של צמחים כמו **ורד צידוני** מבחינת שמירת טבע. אולם יש לזכור כי בתי הגידול הלחים, ובמיוחד ברכות החורף של מישור החוף, מצויים בסיכון גבוה וממוקמים באתרים רגישים ביותר. די בעבודות קרקע או בזיהום של שטח המצוי בלב שטחי חקלאות, לחסל באחת את האתר ואת כל צמחי הבר הגדלים בו.

ספרות:

פינברון נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה, ירושלים.

שמידע א ופולק ג 2007 הספר האדום - צמחים בסכנת הכחדה בישראל, כרך א'. רשות הטבע והגנים, ירושלים.

אתר צמחיית ישראל ברשת <http://flora.org.il>. נצפה ב-2.9.2014.

Danin A 2004 Distribution Atlas of Plants in the Flora Palaestina area. The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem

הורד הצידוני באתר זה התגלה במהלך סקר לאיתור בתי גידול לחים באגן נחל שורק התחתון שנערך לצורכי איסוף זרעים למטרות שיקום נחלים. אורי מורן מוביל את הסקר שנעשה מטעם אגף סביבה ברשות הטבע והגנים. עופר הוכברג מודה לאורי מורן, ללירן וקיל וליעקב שקולניק השותפים לסקירת אתרי הטבע באגן נחל שורק התחתון.

English Summary

A new site of *Rosa phoenicia* (Rosaceae), a red and endangered shrub in Israel, was found near Ayanot ($34^{\circ}45'27.65''\text{N}/31^{\circ}54'25.29''\text{E}$) in the southern coastal plain of Israel. This is a small population of seven shrubs, growing at the edge of a small seasonal winter pool. *Rosa phoenicia* is found in several sites in northern Israel, and this site might be its southern border of distribution. The last previous report of this plant from this region was in 1977 from a single site near Nahal Soreq, and was never reported again. This might be a new population recently established by long range dispersal by birds, or an old population in a site that was never monitored before.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט : פולק, ג. והוכברג, ע. 2014. אתר חדש של ורד צידוני בפלשת, כתב-עת "כלנית", מספר 1.

<https://www.kalanit.org.il/new-site-of-endangered-rosa-phoenicia>